

סוציאליזם למאה ה-21

כדי להחליף את הקפיטליזם, עלינו לנסח את המערכת הכלכלית האידיאלית שתחליף אותו: גרסה מעודכנת של הסוציאליזם, שתושג באמצעות שינוי רדיקלי במערכת החוקית, הכלכלית והחברתית.

אם מישהו היה אומר לי בשנת 1990 שיום אחד אפרסם קובץ מאמרים תחת הכותרת "הגיע הזמן לסוציאליזם" הייתי חושב שמדובר בבדיחה גרועה.

ב-1989, כשהייתי בן 18, ביליתי את הסתיו בהאזנה לדיווחים ברדיו על קריסת הקומוניזם במזרח אירופה. בפברואר 1990, נסעתי כחלק מקבוצה של סטודנטים צרפתים לסייע לצעירים ברומניה שזה עתה נחלצה ממשטר צ'אושסקו. הגענו לשדה התעופה בבוקרשט באמצע הלילה ונסענו באוטובוס לבראשוב, עיר מושלגת ועגומה השוכנת בלב רכס הרי הקרפטים. הצעירים הרומנים הראו לנו בגאווה את הסימנים שקליעים הותירו בקירות – עדות למהפכה שלהם. במרץ 1992, נסעתי לראשונה למוסקבה וראיתי את אותן חנויות ריקות ואת אותן סמטאות אפרוריות שראיתי ברומניה. השתתפתי אז בכנס צרפתי-רוסי שכותרתו הייתה "פסיכואנליזה ומדעי החברה" וביקרתי במאוזוליאום של לנין ובכיכר האדומה, שהדגל הרוסי התנוסס בה אחרי שהסובייטי פינה את מקומו. נולדתי בשנת 1971, לדור שעמד על דעתו אחרי שהכישלון הסובייטי כבר היה ברור לכל. כמו רבים אחרים, בשנות ה-90 הייתי יותר ליברל מסוציאליסט, גאה כטווס בתובנות השקולות שלי וחשדן כלפי מבוגרים וטיפוסים נוסטלגיים. לא יכולתי לשאת את מי שסרב לראות שכלכלת השוק והרכוש הפרטי הם חלק מהפתרון, לא הבעיה. אבל כעת, יותר מ-30 שנה לאחר מכן, ההיפר-קפיטליזם הרחיק לכת ואנחנו צריכים לחשוב על דרך חדשה כדי להתקדם אל מעבר לו. אנחנו זקוקים לצורה חדשה של סוציאליזם, השתתפתי ומבוזר, פדרלי ודמוקרטי, אקולוגי, מגוון אתנית ופמיניסטי. ההיסטוריה תכריע אם המילה "סוציאליזם" אכן הוציאה את ימיה ויש להחליפה. אישית אני חושב שניתן להציל אותה, ושהיא עדיין המתאימה ביותר לתיאורה של המערכת הכלכלית שתהווה חלופה אמיתית לקפיטליזם.

בכל מקרה, אי אפשר להיות רק "נגד" קפיטליזם או ניאוליברליזם; צריך קודם כל להיות "בעד" משהו אחר, ולשם כך יש לנסח במדויק את המערכת הכלכלית האידיאלית שאנחנו מעוניינים

לייסד ואת החברה הצודקת שאנחנו מדמינים – ללא תלות בשאלה איך נקרא לה. בזמן האחרון אנחנו שומעים יותר ויותר שלמערכת הקפיטליסטית הנוכחית אין עתיד, משום שהיא מעמיקה את האי־שוויון ומכלה את משאבי כדור הארץ. זה נכון, אלא שבהיעדר חלופה ברורה, היא עתידה לשרוד עוד זמן רב.

הדרך הארוכה לעבר השוויון

אפתח באמירה שככל הנראה תישמע מפתיעה: למעשה, כבר התחלנו לצעוד בדרך הארוכה אל השוויון ואל הסוציאליזם ההשתתפותי. וכיוון שההיסטוריה מראה כי אי־שוויון הוא במהותו עניין אידיאולוגי ופוליטי, ולא כלכלי או טכנולוגי, אין מכשול שימנע מאיתנו להמשיך ולצעוד בדרך הזו. אכן, זו נקודת מבט אופטימית והיא בהחלט עשויה להישמע פרדוקסלית בימים קודרים אלה, אבל היא משקפת נאמנה את המציאות. בעשורים האחרונים, האי־שוויון צומצם בצורה דרמטית בעיקר בזכות צעדי מדיניות חברתית ופיסקלית שננקטו במרוצת המאה ה־20. יש עוד הרבה מה לעשות, אבל ההתקדמות תהיה מהירה בהרבה אם נפיק לקחים מההיסטוריה.

חשבו, למשל, על האופן שבו ריכוזיות הבעלות על הרכוש התפתחה בצרפת ב־200 השנים האחרונות. במהלך המאה ה־19 ועד לראשית המאה ה־20, האחוזון העליון החזיק נתח אסטרונומי מסך הרכוש (סך נכסי הנדל"ן, הנכסים הפיננסיים והנכסים המקצועיים, מינוס החובות) – מה שמלמד שההבטחה לשוויון שליוותה את המהפכה בצרפת הייתה יותר תיאורטית מאשר ממשית, לפחות בכל מה שנוגע לחלוקה מחדש של הרכוש. ואולם, חלקו של המאיון העליון הצטמצם דרמטית במהלך המאה ה־20: בעוד שערב מלחמת העולם הראשונה הוא עמד על 55 אחוזים מסך העושר בצרפת, כעת הוא קרוב ל־25 אחוזים.

ובכל זאת מדובר בפי חמישה מהחלק שבו מחזיקה מחציתה הענייה של אוכלוסיית צרפת – קצת יותר מ־5 אחוזים מסך העושר של המדינה (על אף שהיא מונה פי חמישים יותר נפשות מהמאיון העליון). יתרה מכך, ממחקר שערכתי עולה כי גם החלק הזעום הזה הולך ומצטמק מאז שנות ה־80 וה־90 – נטייה שניתן לראות גם בארצות הברית, גרמניה ושאר מדינות אירופה וכן בהודו, רוסיה וסין. אם כן, למרות שהריכוזיות – וכתוצאה מכך גם הכוח הכלכלי – קטנו בבירור במהלך המאה האחרונה, הם עדיין גדולים להחריד.

חלקו של העשירון העליון מסך העושר הצטמצם מ־80 עד 90 אחוזים לכ־50 עד 60 אחוזים. צמצום האי־שוויון בנוגע לרכוש היטיב במיוחד עם מי שמכונים "מעמד הביניים של בעלי הדירות" – אותם 40 אחוזים מהאוכלוסייה המצויים בין העשירון העליון ל־50 האחוזים התחתונים – אבל חלקם של האחרונים היה ונותר מזערי, ומצבם השתפר רק מבחינת ההכנסה, ולא מבחינת העושר. באירופה, למשל, גדל החלק שלהם מסך ההכנסה מ־10 אחוזים בקושי לכ־20 אחוזים, אך בארצות הברית צנח חלקם בסך ההכנסה למעט יותר מ־10 אחוזים. ככה שגם בהקשר הזה, השיפור די זניח, מה גם שהוא בהחלט עלול להיעלם.

זה החינוך, טמבל

כיצד ניתן להבין את ההתפתחויות המורכבות והסותרות הללו, ובפרט, כיצד ניתן להסביר את הצמצום באי־שוויון במאה האחרונה, בעיקר באירופה?

הסבר אחד הוא הכחדתם של נכסים פרטיים כתוצאה משתי מלחמות עולם. הסבר עמוק יותר נוגע לשינויים מרחיקי הלכת שנעשו במערכות החוק, הרווחה והמס, אשר אומצו ברבות ממדינות אירופה במהלך המאה ה־20, ובראשם עלייתה של מדינת הרווחה בעשורים 1910-1920 ו־1980-1990. בתחילת העשור הראשון של המאה ה־20, סך ההוצאה הציבורית במדינות מערב אירופה הסתכם בקושי ב־10 אחוזים מההכנסה הלאומית, כאשר חלק גדול מהסכום התרכז בהוצאות על בתי מלוכה, שיטור, צבא והתפשטות קולוניאלית. בשנות ה־80 ו־90, כבר הגיעה ההוצאה הציבורית הכוללת ל־40-50 אחוזים מההכנסה הלאומית, והתייצבה על הסף הזה, כשעיקר ההשקעה התמקד בחינוך, בריאות, תשלומי העברה, פנסיות וביטוח לאומי. ההתפתחות הזאת הובילה את אירופה של המאה ה־20 לשוויון המרשים ביותר אי פעם בגישה לשירותים בסיסיים כמו חינוך, בריאות וביטחון כלכלי וחברתי. יחד עם זאת, הקיפאון של מדינת הרווחה בשנות ה־80 וה־90 – חרף העלייה בתוחלת החיים וברמת ההשכלה – מראה שאי אפשר לקחת שום דבר כמובן מאליו.

קחו למשל את ההשקעה בחינוך. בתחילת המאה ה־20, ההוצאה הציבורית על חינוך במערב אירופה עמדה על פחות מחצי אחוז מההכנסה הלאומית (בארצות הברית היא הייתה גבוהה במעט). המשמעות המעשית של הנתון הזה היא מערכת חינוך לא שוויונית בצורה קיצונית: בעוד שרוב האוכלוסייה נאלצה להסתפק בבתי ספר יסודיים צפופים ודלי תקציב, רק למיעוט קטן הייתה גישה להשכלה תיכונית וגבוהה.

בשנות ה־80 וה־90 הגיעה ההשקעה בחינוך ל־5-6 אחוזים מההכנסה הלאומית בצרפת, יותר מפי עשרה מאשר בתחילת המאה, מה שהביא לעלייה גדולה מאוד בהשכלה, צמצם את האי־שוויון והרחיב את העושר. מנגד, למרות העלייה החדה באחוז רוכשי ההשכלה הגבוהה מקרב כל שנתון, הקיפאון בהשקעה בחינוך בעשורים האחרונים היה מהגורמים המרכזיים לגידול באי־שוויון ולהאטה בקצב הגידול של ההכנסה הממוצעת. צריך גם לציין שהאי־שוויון הקיצוני בנגישות להשכלה נותר בעינו.

זה בדיוק המצב בארצות הברית, שם הנגישות להשכלה גבוהה (הפרטית ברובה) נקבעת בעיקר על פי הכנסת ההורים, אבל זה גם המצב במדינה כמו צרפת, שבה ההשקעה הציבורית בחינוך מתחלקת בצורה בלתי שוויונית בעליל. דוגמה מובהקת לכך הן האוניברסיטאות, שמספר התלמידים בהן עלה בחדות מאז אמצע שנות אלפיים (מכשני מיליון לכמעט שלושה מיליון כיום), אך ההשקעה פֿר תלמיד קטנה בחדות. מדובר בבזבוז משווע.

כוח לעובדים

שוויון בהשכלה או יצירת מערכות רווחה לא יספיקו על מנת להשיג שוויון אמיתי. לשם כך תידרש בחינה מחודשת של כל סוגי יחסי הכוח והשליטה בחברה, וחלוקה מחדש של הכוח.

במדינות רבות באירופה, בעיקר בגרמניה ובשוודיה, איגודי העובדים והמפלגות הסוציאלי-דמוקרטיות הצליחו במחציתה השנייה של המאה ה-20 לכפות על בעלי המניות חלוקה מחדש של הכוח. הם עשו זאת באמצעות מערכות של ניהול משותף: עד מחצית מהמושבים בדירקטוריונים של חברות גדולות אוישו בידי נציגי העובדים, אפילו מבלי שיהיה להם חלק בבעלות.

המערכת הזאת אינה אידיאלית, משום שבמקרה של שוויון בהצבעה, הקול המכריע מסור תמיד בידי בעלי המניות, אבל היא מבטאת שינוי מרענן בהשוואה לצורת החשיבה הכלכלית הקלאסית. המשמעות בפועל היא שגם אם העובדים מחזיקים רק במניות מיעוט בחברה, בשיעור של 10-20 אחוזים מההון, הם עדיין יכולים לשמש לשון מאזניים. המערכת הזאת – שיצירתה עוררה תרעומת בקרב בעלי מניות רבים במדינות הללו, ושהטמעתה חייבה מאבקים חברתיים, פוליטיים ומשפטיים – לא רק שלא פגעה בפיתוח הכלכלי, אלא להיפך.

הסוציאליסטים בצרפת, כמו אנשי מפלגת הלייבור הבריטית, חשבו שהאסטרטגיה הסוציאלי-דמוקרטית הזאת צנועה מדי ובמקום להתמקד בשיתוף הכוח ובמתן זכות הצבעה לעובדים, הם דגלו בהלאמה. אחרי קריסת הקומוניזם נעלמה גם התמיכה בהלאמה, ובשנות ה-90 וה-2000 זנחו הסוציאליסטים בשתי המדינות הללו כמעט לגמרי את היומרה לשינוי משטר הבעלות; גם התנגדותם של בעלי מניות סייעה לכך. כעת הגיע הזמן לעבור למודל הנורדי-גרמני באופן גורף. יתרה מכך, גם אם נציגי עובדים יחזיקו ב-50 אחוזים מהקולות בכל חברה, יש לקבוע מגבלה למספר הקולות שבעל מניות יחיד יוכל להחזיק גם בתוך 50 האחוז השייכים להון.

ואולם, אף שהשינויים בדיני החברות חשובים, אין בהם די. כדי להבטיח רענון אמיתי בחלוקת הכוח, נדרש פיזור רחב יותר של הרכוש עצמו. הוא יובטח רק באמצעות שינוי של מערכת המס והירושה. גם כיום מחצית מהאוכלוסייה היא חסרת רכוש כמעט לחלוטין; חלקה בסך העושר השתפר מאז המאה ה-19 רק במעט. הרעיון הגורס שכדי שתהיה חלוקה מחדש של הכוח, די לחכות לעלייה כללית בעושר לא עמד במבחן המציאות; לו היה נכון, היינו חוזים בשינוי משמעותי כבר לפני זמן רב. לכן אני מציע ליטול יוזמה ולהנהיג ירושה בסיסית אוניברסלית (שניתן גם לכנות מענק הון אוניברסלי), בסדר גודל של 120 אלף אירו (שהם כ-60 אחוזים מהעושר הממוצע לאדם בוגר בצרפת כיום) או 180 אלף דולר (כ-60 אחוזים מהעושר הממוצע לאדם בוגר בארצות הברית כיום), שיקבלו לידם כל צעיר או צעירה שהגיעו לגיל 25.

אחרי שינוי מערכת המס והירושה, תורכב עוגת ההכנסות הלאומית הן ממערכת של מיסוי פרוגרסיבי על רכוש וירושה שתניב כ-5 אחוזים מסך ההכנסה הלאומית ותממן את קצבת הירושה, והן ממערכת משולבת של מס הכנסה פרוגרסיבי, הפרשות סוציאליות ומס פחמן –

עם כרטיס פחמן אישי שנועד להגן על בעלי הכנסות נמוכות, לעודד התנהגות אחראית ולרכז מאמצים במיסוי כבד של פליטות הגזים. כל אלה יניבו יחדיו כ־45 אחוזים מההכנסה הלאומית ויממנו את כל ההוצאות הציבוריות האחרות, ובפרט הוצאות חברתיות (חינוך, בריאות, פנסיה, תשלומי העברה, הכנסה בסיסית), כמו גם צעדי מדיניות סביבה (תשתיות תחבורה, מעבר לשימוש באנרגיות נקיות, בנייה ירוקה ועוד).

כדאי להבהיר כמה סעיפים בתוכנית הזאת. ראשית, אי אפשר יהיה להוציא לפועל שום מדיניות סביבתית בת קיימה אם היא לא תהיה חלק מפרויקט סוציאליסטי עולמי שמבוסס על הפחתת אי-שוויון, חלוקה מחדש של הכוח והרכוש, והגדרה מחדש של מדדים כלכליים. על הסעיף האחרון חובה להתעקש: אין טעם בחלוקה מחדש של הכוח אם נמשיך לכוון לאותם יעדים כלכליים. דפוסי המחשבה צריכים להשתנות, גם ברמה האישית וגם בזו המקומית, ובוודאי שברמה הלאומית.

את התוצר המקומי הגולמי (תמ"ג) יש להחליף ברעיון של הכנסה לאומית, שפירושו ניכוי של כל צריכת ההון ובכלל זה משאבי הטבע (ההון הטבעי). יש להתמקד בחלוקה ולא בממוצעים, ולמדדים המבוססים על הכנסה חייבים להוסיף מדדים סביבתיים (בעיקר ביחס לפליטת פחמן).

ברצוני להדגיש גם כי מענק ההון האוניברסלי יהווה רק חלק קטן מכלל ההוצאה הציבורית, משום שחברת המופת כפי שאני רואה אותה מבוססת יותר מכל על נגישות אוניברסלית למערך שלם של שירותים בסיסיים – חינוך, בריאות, גמלאות, דיור, סביבה וכו' – המאפשר לציבור להשתתף באופן מלא בחיים החברתיים והכלכליים, ושלא ניתן לצמצם אותו לקצבאות בלבד.

אולם, כל עוד הגישה לשירותים הללו מובטחת, ובכלל זה כמובן גישה למערכת של הכנסה אוניברסלית בסיסית, אז מענק הירושה הבסיסי שיינתן לכולם ייחשב רק כעוד רכיב, חיוני וחשוב ככל שיהא, של חברת המופת. מצבו של אדם המחזיק ב־100 אלף או 200 אלף אירו שונה מאוד ממי שאין לו כלום (או שיש לו חובות). מי שאין לו כלום מוכרח להשלים עם הכול – כל שכן, כל תנאי העסקה, כמעט כל דבר – כי עליו לשלם שכר דירה ולפרנס את משפחתו.

לאדם שמחזיק בנכס קטן יש יכולת לבחור: הוא יכול להרשות לעצמו לסרב להצעות מסוימות ולהיענות לאחרות. הוא יכול לקנות בית ולהפסיק לשלם שכירות מדי חודש. באמצעות חלוקה מחדש של הרכוש באופן הזה, ניתן יהיה להגדיר מחדש את כל מערך יחסי הכוח והשליטה החברתית. יש מי שסבורים שהמס שאני מציע להשית על בעלי הכנסות גבוהות במיוחד, בשיעורים של 80-90 אחוזים, הוא מוגזם. זה נושא מורכב שראוי ודאי לדיון מעמיק. אני רוצה רק להזכיר ששיעורים כאלה כבר יושמו במהלך המאה ה־20 במדינות רבות כולל בארה"ב בין השנים 1930-1980, ושכל הנתונים ההיסטוריים שעומדים לרשותי מובילים למסקנה שתוצאות הניסוי היו מצוינות.

מדיניות זו לא פגעה בחדשנות בשום צורה. להיפך: הגידול בהכנסה הלאומית לנפש בארצות הברית היה נמוך פי שניים בין השנים 1990-2020, לאחר שהמסים הפרוגרסיביים קוצצו בחצי

בימי הנשיא רייגן בשנות ה-80, בהשוואה לעשורים שקדמו להן. השגשוג האמריקני במאה ה-20 (והשגשוג הכלכלי לאורך ההיסטוריה בכלל) התבסס בראש ובראשונה על קידום החינוך, ולבטח לא על קידום האי־שוויון.

הנתונים, אם כן, מראים שחברה צודקת היא חברה שבה לכל אדם יהיו כמה מאות אלפי אירו, למעטים יהיו אולי מספר מיליונים, אבל עושר גדול מזה (עשרות או מאות מיליונים ובוודאי מספר מיליארדים) יהיה זמני בלבד ויופחת במהירות על ידי מערכת המס לרמות הגיוניות יותר ועבור שימושים פוריים יותר.

יהיו מי שיחשבו שהמספרים שבהם נקבתי צנועים מדי. למעשה, תחת מערכות המס והמענקים שתיארתי כאן בקווים כלליים, צעירים מרקע מוחלש שכיום לא יורשים דבר, יקבלו 120 אלף אירו, ואילו צעירים עשירים שכרגע יורשים מיליון אירו, יקבלו 600 אלף אירו (אחרי מס ירושה והקצבה האוניברסלית). היות שכך, אנחנו עוד רחוקים מרחק רב משוויון הזדמנויות מלא – עיקרון תאורטי שמושמע תדיר אבל נדיר שגם מיושם בצורה עקבית. לדעתי, אפשר ורצוי להרחיק לכת עוד הרבה יותר.

כך או אחרת, השיעורים והסכומים שהוצגו כאן משמשים לצורך המחשה בלבד, והם חלק מתרגיל מחשבתי על המערכת האידיאלית שעלינו לבנות בטווח הארוך. אין בזה כדי לפסול מראש את האסטרטגיות ההדרגתיות שאולי יינקטו מעתה והלאה, ושנטועות בהקשרים היסטוריים ופוליטיים קונקרטיים. למשל, בהקשר הצרפתי הנוכחי, הדבר הנכון לעשות הוא להשיב את מס העושר (שבוטל ב־2017) בגרסה חדשה, אשר תתבסס על פיקוח הדוק פי כמה מבעבר. אגב כך יקוצץ גם מס הרכוש, שהוא מס עושר מעיק ובלתי הוגן במיוחד, בעיקר עבור כל משקי הבית השקועים בחובות בשל ניסיונם להפוך לבעלי בתים.

משימות בינלאומיות

וצריך לומר גם את זה: אפשר להתקדם בהדרגה לעבר סוציאליזם השתתפותי על ידי שינוי המערכת החוקית, הפיסקלית והחברתית במדינה מסוימת, בלי להמתין להסכמה עולמית כוללת. כך נבנתה מדינת הרווחה וצומצם האי־שוויון במהלך המאה ה־20. אפשר לייצר שוויון בהשכלה או לייסד את מדינת הרווחה כבר כעת, מדינה אחר מדינה. גרמניה ושוודיה לא חיכו לאישור מהאיחוד האירופי או מהאו"ם כדי לקבוע ניהול משותף, ומדינות אחרות יכולות לעשות זאת כבר מחר. ההכנסות ממס העושר של צרפת גדלו בקצב מהיר לפני שבוטל, מה שמדגים כי החשש מפני זרם של מהגרי מס לא היה אלא מיתוס, ומוכיח שניתן לחוקק לאלתר מס עושר מעודכן.

במדינות גדולות כמו ארצות הברית, ממשלות יכולות להיות שאפתניות אפילו יותר. אני עדיין משוכנע שממשל ביידן צריך לאמץ לחיקו כמה מההצעות העקרוניות שהעלו ברני סנדרס ואלזבת וורן במהלך המרוץ לנשיאות, למשל מס עושר על מיליארדרים. הממשל הפדרלי מסוגל לאכוף מס כזה בצורה יעילה, וההכנסות ממנו יוכלו לסייע בשדרוג מדינת הרווחה האמריקנית הזעירה.

עם זאת, ברור כי ניתן להתקדם מהר יותר ורחוק יותר על ידי אימוץ נקודת מבט רב־לאומית וניסיון לבנות מחדש את המערכת הבינלאומית על בסיס טוב יותר. באופן כללי, כדי לתת הזדמנות נוספת לגישה רב־לאומית, עלינו להפנות את הגב לאידיאולוגיית הסחר החופשי המוחלט שהובילה את הגלובליזציה בעשורים האחרונים, ולהציב במקומה מערכת כלכלית חלופית ומודל צמיחה המבוסס על עקרונות מפורשים וניתנים לאישוש של צדק כלכלי, פיסקלי וסביבתי.

מה שחשוב הוא שהמודל החדש יהיה רב־לאומי ביעדיו הסופיים, אבל היבטיו המעשיים יכבדו את ריבונותה של כל מדינה, במובן זה שכל מדינה – כל קהילה פוליטית – תהיה מסוגלת להציב את התנאים שבהם תרצה לסחור עם שאר העולם, מבלי לחכות להסכמה פה אחד של שותפותיה. הצרה היא שלא תמיד יהיה קל להבחין בין הריבונות הרב־לאומית הזו לבין הריבונות הלאומנית שצוברת תנופה בימינו. חשוב מאוד להבחין בין שתי הגישות, משום שאני צופה שזו תהיה בעיה מרכזית בעתיד. לפני ששוקלים להפעיל סנקציות חד צדדיות נגד מדינות המקדמות מדיניות של היצף חברתי, פיסקלי ואקלימי (הסנקציות חייבות, בכל מקרה, להיות מבוססות על תמריצים וניתנות לביטול), חשוב להציע למדינות אחרות שעשויות להיות בנות ברית מודל של שיתוף פעולה המבוסס על ערכים אוניברסליים של צדק חברתי, צמצום האי־שוויון ושימור כדור הארץ.

לשם כך יש לקבוע במפורש אילו גופים על־לאומיים יהיו אחראיים על השירותים הציבוריים העולמיים (אקלים, מחקר רפואי וכו') ולצעדי מדיניות משותפים להשגת צדק פיסקלי ואקלימי, כדוגמת מסים משותפים על רווחים של חברות גדולות, בעלי ההכנסות הגבוהות ביותר, עושר ופליטות פחמן. הדבר נכון במיוחד לגבי האיחוד האירופי, שהגיע הזמן שיבטל את כלל ההצבעה פה אחד ויחדול מלקיים פגישות בדלתיים סגורות. ההצעות הכלולות במניפסט לדמוקרטיזציה של אירופה יאפשרו לו להתקדם בכיוון הזה, והקמת האספה הפרלמנטרית הצרפתית־גרמנית בשנת 2019 – גם אם למרבה הצער היא לא מחזיקה בסמכויות אמיתיות – מראה כי זה לגמרי

אפשרי שקבוצת מדינות קטנה בתוך האיחוד תקים מוסדות חדשים בלי לחכות להסכמה גורפת מצד יתר המדינות.

אבל לדיונים על פדרליזם סוציאלי יש משמעות רחבה בהרבה מהמקרה אירופי. מדינות מערב אפריקה, למשל, עסוקות כרגע בניסיון ליצור מטבע משותף וכך להינתק סופית מהשלטון הקולוניאלי. זו יכולה להיות הזדמנות לרתום את המטבע המערב אפריקני לפרויקט פיתוח שבסיסו השקעה בנוער ובתשתיות, ולא רק לטובת התנועה החופשית של הון והמוביליות של העשירים ביותר. יותר מזה, נוח לאירופה לשכוח, אבל יש לה מה ללמוד מהאיחוד הכלכלי והמוניטרי של מערב אפריקה. בשנת 2018, למשל, אימץ האיחוד את ההנחייה הקובעת בסיס משותף למס חברות ומחייבת כל מדינה לקבוע מס בשיעור של 25-30 אחוזים. האיחוד האירופי, לעומתו, כשל עד כה בגיבוש הסכמה לגבי מס חברות.

ברמה העולמית, יהיה צורך בפדרליזם סוציאלי ובאסיפות פרלמנטריות על-לאומיות – למשל, בין ארה"ב, קנדה ומקסיקו; בין ארה"ב ואירופה; בין אירופה ואפריקה וכן הלאה – גם כדי להסדיר קשרים כלכליים בינלאומיים ולתכנן הסדרה פיננסית, פיסקלית וסביבתית מתאימה.

העם דורש צדק מגדרי

הסוציאליזם ההשתתפתי שאני מקדם נשען על מספר יסודות: שוויון בהשכלה וקיומה של מדינת רווחה, רענון מתמיד של חלוקת כוח ורכוש, פדרליזם סוציאלי וגלובליזציה הוגנת ובת קיימה. כדי שאפשר יהיה להוציא לפועל את המדיניות הנגזרת מכל אחד מהרעיונות הללו, חובה לבחון, לעומק ובאופן מפוכח, גם את הכשלים של הסוציאליזם והסוציאליזם המוקדמים במאה ה-20 בכל אחד מהם. שתי דוגמאות לכך הן מקומם של הפטריארכיה והפוסט-קולוניאליזם.

כמעט כל החברות האנושיות עד כה היו פטריארכליות במובן זה או אחר. דומיננטיות גברית מילאה תפקיד מרכזי וברור בכל האידיאולוגיות שקידשו אי-שוויון עד תחילת המאה ה-20. לאורך המאה ה-20, הפכו מנגנוני השליטה הפטריארכליים למעודנים יותר, אבל לא נעלמו: בזמן ששוויון זכויות רשמי לנשים התפשט בהדרגה לעוד ועוד מדינות, התפיסה שמקומה של האישה בבית הגיעה לשיאה בין השנים 1945-1975, תקופה שמוכרת בצרפת בשם "שלושים השנים הזוהרות". בתחילת שנות ה-70, עדיין כמעט 80 אחוז מהעובדים השכירים היו גברים.

גם כאן, שאלת המדדים והפוליטיזציה שלהם היא שאלה מכרעת. לעתים קרובות מדי, העובדה שהפער בין משכורות גברים לאלה של נשים הם 15-20 אחוזים לטובת הגברים עבור אותה עבודה, מוזכרת כנתון שהוא כמעט חוק טבע. אבל מעבר לבעיית הפער עצמה, צריך לומר שגם בסוף הקריירה שלהן, נשים לא מגיעות לתפקידים הבכירים שגברים ממלאים, כך שבנקודת הסיום, פער השכר הממוצע (שימשיך לאורך שנות הפנסיה ולא כולל הפסקות בקריירה שמתרחשות יותר אצל נשים וגובות גם הן מחיר בהעמקת פערי השכר), הוא למעשה 64 אחוזים. וגם אם ישנו תהליך שינוי בנגישות למשרות עם השכר הגבוה ביותר, הוא איטי מאוד: בקצב הנוכחי, נגיע לשוויון רק בשנת 2102.

הדרך להתרחק באמת מהפטריארכיה, היא לקבוע מדדים מחייבים שניתנים לאימות ולאכיפה של תפקידים בכירים בחברות פרטיות, במגזר הציבורי, באוניברסיטאות ובגופים פוליטיים. מחקר שנערך לאחרונה הראה כי עלייה בייצוג של נשים מביאה איתה עלייה בייצוג של קבוצות מוחלשות שנעדרות כמעט לחלוטין מגופים בוחרים. במילים אחרות, קידום של שוויון חברתי חייב לכלול שוויון מגדרי.

לגבי הפוסט־קולוניאליזם, צריך לומר שההתמודדות עם האפליה המגדרית חייבת להיות במעמד של התמודדות אחות במאבק באפליה אתנית־גזענית, בעיקר בכל מה שקשור לנגישות לתעסוקה. מעבר לכך, יש צורך בניכוס מחדש של ההיסטוריה הקולוניאלית והפוסט־קולוניאלית. בצרפת, לדוגמה, יש התעלמות רבת שנים מהעובדה שהאיטי נאלצה לשלם לצרפת סכומי עתק בין השנים 1825-1947, רק כדי להבטיח את זכותם של האיטים לחופש. תשלום המס הוא נועד גם לפצות את בעלי העבדים הצרפתים שנתפסו כמי שרכושם – עבדיהם ששוחררו או אלה שהיו יכולים להיות להם – נגזל מהם שלא בצדק. כיום, האיטי דורשת מצרפת פיצויים בחזרה על המס שהוא וקשה שלא להסכים איתה.

זה לא המקרה היחיד. ביטול העבדות בצרפת ובבריטניה לווה תמיד בתשלום פיצויים לבעלי העבדים, שאיבדו את "רכושם". העבדים עצמם לא קיבלו דבר מעולם, למרות שהאפשרות לתשלום פיצויים כאלה נדונה כבר בסוף מלחמת האזרחים האמריקאית. ב־1988, לעומת זאת, שולמו פיצויים בסך 20 אלף דולר לכל אזרח יפני־אמריקאי שנכלא לשווא בארצות הברית במהלך מלחמת העולם השנייה. אפשר רק לדמיין איזה ערך סמלי יהיה לתשלום פיצויים דומה בידי ארצות הברית לאזרחיה האפריקנים־אמריקאים שהיו קורבנות של הפרדה גזעית.

הוויכוח החשוב והמורכב הזה בנוגע לתשלום פיצויים הוא ויכוח חיוני לבניית אמון באמצעות שרטוט משותף של כללי דיון על צדק, אך הוא חייב להתקיים בתוך הקשר אוניברסלי. כדי לתקן את הנזק שגרמו לחברה הגזענות והקולוניאליזם, אי אפשר להסתפק בהיגיון המבוסס על פיצויים בין־דוריים אינסופיים. מעל לכול, עלינו להביט גם אל העתיד. לכן, המערכת הכלכלית החדשה חייבת לשלב בין מענקי מינימום לכל, בלי קשר למוצאם, לבין פיצויים.

יותר מזה, הוויכוח הלגיטימי בנוגע לפיצויים מסוג זה חייב להשתלב במחשבה על מערכת בינלאומית של תשלומי העברה. לקחיה של מגפת הקורונה הם הזדמנות לשקול הקצאות מינימום של בריאות וחינוך לכל תושבי העולם, שימומנו על ידי הזכות של כל המדינות לקבל חלק מההכנסות מהמיסים שישלמו השחקנים הכלכליים העשירים ביותר: חברות גדולות ומשקי בית בעלי הכנסה גבוהה ונכסים, שהשגשוג שלהם מבוסס על מערכת כלכלית גלובלית – כמו גם על ניצול חסר גבולות של המשאבים הטבעיים והאנושיים של העולם במשך מאות שנים. זו בדיוק הסיבה שבגללה נדרשת היום רגולציה עולמית שתבטיח מערכת כלכלית חברתית ואקולוגית בת קיימה.

הסוציאליזם ההשתתפותי שאני קורא לו לא יגיע מלמעלה: אין טעם לחכות לחיל חלוץ פרולטרי חדש שיבוא לכפות על כולנו את פתרונותיו. המנגנונים והכלים שהזכרתי כאן נועדו לפתוח דיון מתמשך. שינוי אמיתי יגיע רק אם אנחנו, האזרחים, ננכס מחדש את השאלות הסוציו־אקונומיות ואת המדדים שיאפשרו לנו ליצור דיון אמיתי מעמיק ומשותף. אני מקווה שהמילים הללו יתרמו לקיומו.

תומא פיקטי , סוציאליזם למאה ה־21, תרגום:
דפנה לוי, פורסם ב**תלם**, 1 באוגוסט, 2022.
המקור: Thomas Piketty, Long Live
Participatory Socialism! [Noema
Magazine](#), November 2021